

Розділ: Юридична психологія

УДК 159.9 : 34 (075.8)

Системний підхід щодо ресоціалізації особистості після звільнення від відбування покарання

А. В. Сорока
appolon_18@mail.ru

Дана стаття продовжує розкривати процес виконання експериментального дослідження запропонованої нами програми дослідження розвитку ефективності соціальної адаптації бездомної особи після звільнення від відбування покарання (перші 6 місяців після відбування покарання). Метою даного дослідження є визначення схильності до агресії досліджуваних та провести аналіз даних за віковими показниками груп досліджуваних. Нами використаний принцип системного підходу в психології та наведені окремі результати дослідження нашого системо-комплексу. За допомогою проективної методики «Тест руки» (Hand test), розроблений Е. Вагнер та ін., нами визначена схильність особистості до агресії в різних вікових групах досліджуваних після відбування покарання з метою їх оптимізації подальшої ресоціалізації у суспільстві.

Ключові слова: системний підхід, системо-комплекс, схильність особистості до агресії, схильність до агресії у вікових груп, психодіагностична програма, ресоціалізація особистості.

Данная статья продолжает раскрывать процесс выполнения экспериментального исследования предложенной нами программы исследования развития эффективности социальной адаптации бездомной личности после освобождения от отбывания наказания (первые 6 месяцев после отбывания наказания). Целью данного исследования является определение склонности к агрессии испытуемых и провести анализ данных по возрастным показателям групп испытуемых. Нами использован принцип системного подхода в психологии и приведены отдельные результаты исследования нашего системо-комплекса. С помощью проективной методики «Тест руки» (Hand test), разработанный Е. Вагнер и др., нами определена склонность личности к агрессии в разных возрастных группах исследуемых после отбывания наказания с целью их оптимизации дальнейшей ресоциализации в обществе.

Ключевые слова: системный подход, системо-комплекс, склонность личности к агрессии, склонность к агрессии у возрастных групп, психодиагностическая программа, ресоциализация личности.

This article continues to reveal the process of implementing the pilot study of our proposed program of the effectiveness study of homeless persons social adaptation after their release from punishment (first 6 months of sentence). The aim of this study is to determine the predisposition to aggression and analyze the performance data by age groups studied. We used the principle of system approach in psychology and presented some results of our research systems-complex. Using projective technique «Test hands» (Hand test), designed by E. Wagner et al., we determined individual predisposition to aggression in different age groups studied after serving their sentence in order to optimize further their resocialization in the society.

Key words: system approach, complex systems, individual predisposition to aggression, propensity to aggression in age groups, psycho application resocialization of the individual.

Актуальність дослідження. Вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням ресоціалізації особистості після звільнення від відбування покарання, зумовило пошук нових підходів до їх вирішення. Одним з таких підходів є системно-структурний аналіз процесу ресоціалізації особистості колишніх засуджених, який дозволяє визначити зв'язки, відносини, функціональні залежності між її елементами і можливості їх раціональної реалізації в процесі ресоціалізації особистості після звільнення від відбування покарання.

Сутність системного підходу у вивченні об'єктивної реальності міститься в тім, що об'єкти пізнання розглядаються як цілісні утворення. Системний підхід виходить із того положення, що специфіка системи (грец. *systema* ціле, складене із частин, об'єднання) не зводиться до особливостей складових його елементів, а корениться насамперед у характері зв'язків і відносин між ними.

Б. Ф. Ломову належить найбільша заслуга в розробці принципу системності та відповідному йому системному підходу в психології. Генеральним принципом, яким керувався Б. Ф. Ломов при постановці та вирішенні практичних завдань, а також при аналізі співвідношення прикладних і фундаментальних досліджень в психології, формулювався ним як єдність теорії, експерименту і практики.

Єдність теорії, експерименту і практики відкривається таким чином як «найважливіший принцип перспективного планування психологічної науки і професійної діяльності психологів» [2, с 51].

Нині, дослідженнями зазначеної проблеми займаються порівняно недавно. Окремі її

аспекти знайшли відображення в роботах педагогічних психологів (соціалізація і ресоціалізація особистості в ускладнених умовах), юридичних психологів (психологічна сутність злочину і покарання), пенітенціарних психологів (психологія особистості яка відбуває покарання) та ін. У педагогічних психологів ще з 30-их років з'явився інтерес до перевиховання злочинців. У цьому зв'язку заслуговують уваги праці Ю. М. Антоняна, М. А. Беляєва, В. І. Гуськова, Н. І. Волошина, А. Ф. Зелінського, І. А. Стручкова, І. В. Шмарова. Проблема ресоціалізації, різного ступеня, висвітлена в дослідженнях В. В. Голинь, І. М. Даниліна, В. С. Потьомкіна та ін.

Разом з тим не можна не відзначити відому однобічність опублікованих робіт, майже всі вони присвячені питанням трудового і побутового влаштування засуджених. Крім того, в більшості опублікованих досліджень переважає практичний аспект, в тій чи іншій мірі аналізуються труднощі, що виникають у людини при попаданні в місця позбавлення волі або при звільненні з них. Узагальненого ж теоретичного аналізу проблеми ресоціалізації особистості ще немає, особливо її психологічних аспектів. Відсутні також комплексні дослідження механізмів ресоціалізації, в яких би розглядалась взаємодія особистості і середовища виправної установи, формування особистісних структур необхідних для звільнення та після звільнення від відбування покарання.

Таким чином, виявляється, що в науці недостатня увага приділяється саме ресоціалізації особистості після звільнення від відбування покарання.

Наше дослідження проводиться відповідно до плану наукової ради: «Зведені дані організації наукового супроводу сфери виконання кримінальних покарань Державної пенітенціарної служби України на 2014-2015 рр.».

В основу нашого емпіричного дослідження покладено розроблений в психології принцип системного підходу. Так, ресоціалізацію особистості після звільнення від відбування покарання, з одного боку, можна розглядати як систему, а з другого – як системний комплекс, який складається із двох самостійних, але взаємозалежних систем які умовно можна назвати як «Система ціннісно-нормативної сфери особистості» та «Система вольової саморегуляції особистості». Кожна з виділених аспектів є складною системою і, у свою чергу, потребує системного розгляду [1;3;4].

В даному емпіричному дослідженні ми додержувалися першої складової системоконструкції – «Система ціннісно-нормативної сфери особистості».

Мета дослідження: визначити схильність до агресії досліджуваних та провести аналіз даних за віковими показниками груп досліджуваних.

Дослідження проводилися на базі трьох центрів реінтеграції бездомних осіб Харківської області, різних форм власності. Вибірка дослідження складає загальною кількістю – 50 осіб чоловічої статі (перші шість місяців після звільнення від відбування покарання).

Для вивчення припущення про вікові особливості готовності до ресоціалізації досліджуваних звільнених від відбування покарання – вибірка досліджуваних була розподілена на дві групи за віковою ознакою: до першої групи (молодші за віком досліджувані) були віднесені досліджувані віком від 24 до 40 років у кількості – 25 чоловік. До другої групи (старші за віком досліджувані) були віднесені досліджувані віком від 41 до 64 років у кількості – 25 чоловік. Середній вік першої групи досліджуваних складає – 32 роки, а у другій групі складає – 50 років. Середній термін відбування покарання у першій групі складає – 9 років, а у другій групі – 17 років.

Для збору даних ми використовували проєктивну методику «Тест руки» (Hand test), розроблений Е. Wagner та ін., модифікація Максименко С. Д. та ін., яка дозволяє передбачати не конкретний тип агресивної поведінки, а схильність суб'єкта до агресії взагалі, як фактору, що перешкоджає ресоціалізації особистості у суспільстві.

Аналіз отриманих результатів показав, що кожний з діагностичних показників, відповідно до тестових шкал, отримав відповідне середнє значення яке було потім порівняно з результатами емпіричного дослідження за даним тестом іншими авторами. Наочно результати загальних середніх значень показників перемінних схильності до агресії досліджуваних відображено на рис. 1.

Відповідно до рис. 1 загальні середні значення показників перемінних «Агресивність» та «Директивність» становлять (1,09 та 1,01, $p < 0,05$), це достатньо близький показник до рівня, характерного для чоловіків цього віку за тестовими нормами. Загальний кількісний показник /середнє значення/ схильності до агресії досліджуваних становить $A = - 2,67$ бали. Що відповідно до тестових норм, якщо показник A отримує мінусовий знак, то прояв агресії можливий лише в особливо значущих ситуаціях (це можна вважати нормою). Але середнє значення схильності до агресії окремих досліджуваних (12 чоловік) становить $A = 0 + 1$ бали, що відповідно до тестових норм, якщо показник A дорівнює 0 балів, це дозволяє припустити, що людина схильна до агресії по відношенню до тих, кого вона краще знає, але під час спілкування із незнайомими людьми успішно контролює свою агресію /6 чоловік/. Якщо показник A отримує позитивний знак, то людина схильна до агресії не тільки по відношенню до тих, кого вона краще знає, але під час спілкування із незнайомими людьми, таких виявлено 6 досліджуваних (8,6%) від загальної вибірки. Дані досліджувані взяті під особливий контроль при проведенні в подальшому відповідної психокорекційної програми.

Для якісної оцінки результатів дослідження було порівняно та проведено відповідний аналіз рангів, які займають значення показників перемінних «Агресивність» та «Директивність» серед інших перемінних за результатами показників досліджуваних.

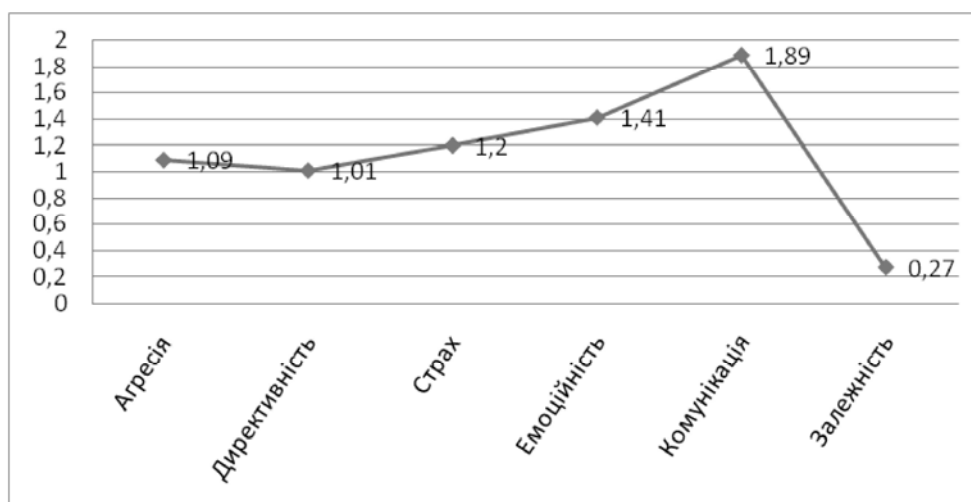

Рис. 1. Загальні середні значення показників перемінних схильності до агресії досліджуваних.

Рангові місця даних перемінних, із усієї вибірки досліджуваних, становлять відповідно 4-е і 5-е місце. Для порівняння показників серед неповнолітніх засуджених України відповідно становлять 1-е і 5-е місце. Серед дорослих ув'язнених США дані показники становлять 2-е і 1-е місце. Серед дорослих чоловіків Росії становлять 2-е і 4-е місце. Таким чином, такі перемінні як «Агресивність» і «Директивність», згідно отриманих нами результатів не є виразними серед досліджуваних нашої вибірки, але необхідно не забувати про те, що виявлено 6 досліджуваних (8,6%) від загальної вибірки у яких схильність до агресії підвищена і потребують негайної відповідної роботи з ними.

Звертає на себе увагу те, що 1-е рангове місце посідає середнє значення показника «Комунікативність», що виражає досить високу потребу досліджуваних у спілкуванні, підтримці зв'язків із оточуючими, зокрема, з тими, хто соціально «вищий» за них. Це виражається у відчутті певної залежності від тих, хто соціально «вищий» за них та в пошуку від них допомоги та підтримки.

Для порівняння, такий показник перемінної як «Комунікативність» у дорослих ув'язнених США посідає 4-е місце, а в дорослих чоловіків Росії 6-е місце.

Таким чином, як на наш погляд, можна вважати, що тенденція до вибору відповідей щодо перемінної «Комунікативність» при виконанні методики відображає характерний психологічний стан досліджуваних, переживання ними своєї нинішньої життєвої ситуації, пов'язаної з необхідністю як найшвидшої ресоціалізації у суспільстві.

Також слід відзначити достатньо високий 2-й ранг показника такої перемінної як «Афектація», що виражає достатньо високу зацікавленість досліджуваних у позитивних контактах з людьми та очікування активного позитивного життя у суспільстві.

Враховуючи, що методика дозволяє передбачити не конкретний тип агресивної поведінки, а схильність до агресії взагалі – можна вважати, що більшість досліджуваних не схильні до проявів агресії, а навпаки – психологічно готові до позитивної ресоціалізації у суспільстві.

Таким чином, результати діагностики вибірки за методикою тест Руки виявили певні характерні відмінності досліджуваних, а саме: наявність у них психологічної установки на спілкування, готовність до співробітництва та очікування допомоги й підтримки з боку інших людей щодо власної ресоціалізації, потребу у такій допомозі.

Як на нашу думку, результати діагностики за проективним тестом Руки за своїм психологічним змістом збігаються з попередніми нашими дослідженнями щодо готовності досліджуваних до спілкування з оточуючими з метою своєї ресоціалізації у суспільстві. Порівняння результатів двох груп досліджуваних, в залежності від їх вікового чинника, за методикою «Тест руки» за всією вибіркою наочно показано у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння результатів вивчення схильності до агресії в різних вікових групах досліджуваних (середнє значення)

№ з/п	Діагностичні показники схильності до агресії	Перша група /Молодша група/	Друга група /Старша група/
1.	Агресивність	1,04	1,14
2.	Директивність	1,12	0,85
3.	Страх	1,59	0,60
4.	Афектація	1,69	1
5.	Комунікація	1,54	2,39
6.	Залежність	0,35	0,14
7.	Загальний показник схильності до агресії	- 3,01	- 2,14

У першій групі /молодша група/, показники таких перемінних як «Страх» вище на 0,99 тестових бали, «Афектація» вище на 0,69 бали. Це свідчить про те, що для молодшої групи порівняно більш виразним є страх перед агресією з боку інших та боязнь перед можливим покаранням, а також готовність до емоційно позитивного ставлення до інших, прив'язаність, кохання і т. п.

У порівнянні з іншими показниками помітно відрізняється від першої групи /молодшої групи/, друга група /старша група/ у напрямку підвищення на 0,87 бали виразність показника «Комунікація». Це стверджує про те, що досліджувані другої групи /старша група/, намагаються більше спілкуватися з іншими, при цьому спілкування повинно бути пов'язано з почуттям рівності сторін та прагнення ділових контактів. За іншими тестовими перемінними відмінності між віковими групами незначні.

Кількісні показники схильності до агресії /А/ вираховуються шляхом віднімання від суми балів перших двох категорій суми балів наступних чотирьох категорій і становить для першої групи $A = -3,01$, для другої групи $A = -2,14$. Загалом кількісні показники схильності до агресії в обох групах на невисокому рівні та відповідають тестовим нормам, але шість досліджуваних першої групи /молодшої групи/, у яких показник А дорівнює 0 балів, дозволяє припустити, що дані досліджувані схильні до агресії по відношенню до тих, кого вони краще знають, але під час спілкування із незнайомими людьми успішно контролюють свою агресію. У шести досліджуваних другої групи /старша група/ показник А отримує позитивний знак, це говорить про те, що дані досліджувані схильні до агресії не тільки по відношенню до тих, кого вони краще знають, але під час спілкування із незнайомими людьми.

Висновки:

1. Нами використаний принцип системного підходу в психології та реалізується відповідна «Система ціннісно-нормативної сфери особистості». Можна вважати, що виділення основних компонентів даної підсистеми є основою розробки моделі дослідження ресоціалізації особистості після звільнення від відбування покарання, яка складається із таких етапів: створення елементарних умов зовнішнього середовища, що оточує особистість звільненого; вивчення актуального стану досліджуваних, а саме: їх потреб і проблем, що існують у їх особистому житті; вибір і застосування надійних, валідних методів, які б дали можливість здійснювати у майбутньому психокорекцію особистості; оцінка ефективності результатів дослідження та бажаний результат успішної ресоціалізації особистості у суспільстві.

2. Визначена схильність до агресії досліджуваних та проведений аналіз даних за віковими показниками груп досліджуваних, а саме:

– загалом кількісні показники схильності до агресії в обох групах на невисокому рівні та відповідають тестовим нормам, але три досліджуваних першої групи /молодшої групи/, у яких показник А дорівнює 0 балів, дозволяє припустити, що дані досліджувані схильні до агресії по відношенню до тих, кого вони краще знають, але під час спілкування із незнайомими людьми успішно контролюють свою агресію;

– у трьох досліджуваних другої групи /старша група/, показник А отримує позитивний знак, це говорить про те, що дані досліджувані схильні до агресії не тільки по відношенню до тих, кого вони краще знають, але під час спілкування із незнайомими людьми. Отже, у окремих досліджуваних другої групи /старша група/, схильність до агресії є дещо вищою, при підтвердженні на достовірному рівні / $p < 0,05$ / у порівнянні із досліджуваними першої групи /молодшої групи/.

Дані досліджувані взяті під особливий контроль при проведенні в подальшому відповідної психокорекційної програми.

В перспективі нашого дослідження ми плануємо провести аналіз застосованих нами психодіагностичних методик та провести психокорекційну програму відносно досліджуваних які мають негативні, або низькі показники із досліджуваних характеристик.

Література

1. Лактіонов О. М. Основи пенітенціарної психології : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / О. М. Лактіонов., Н. П. Крейдун, А. В. Сорока, та ін. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 150 с.
2. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. /Б. Ф. Ломов. – М. – 1984. – С.51.
3. Сорока А. В. Програми дослідження розвитку ефективності соціальної адаптації особистості після звільнення із пенітенціарних установ / А. В. Сорока // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Частина II. – Х. : НУЦЗУ, 2013. – С. 330–337.
4. Сорока А. В. Особливості показників базових переконань бездомної особи після звільнення від відбування покарання. /А. В. Сорока // Вісн. Харк. нац. ун. імені В. Н. Каразіна. Збірник наукових праць. – № 1095. – Серія: Психологія. – 2014. Вип. 53. – С. 233-237.

Literatura

1. Laktionov A. M. Osnovi penitenciarnej psychology: [train aid for the students of higher educational establishments] /A. M. Laktionov, N. P. Krejdun, A.V.Soroka, S. I. Skokov- X. : HNU imeni V. N. Karazina, 2007. – 150s.
2. Lomov B. F. Methodological and theoretical problems of psychology. / B. F. Lomov. - M. - 1984. - P.51..
3. Soroka A. V. Programs of research of development of efficiency of social adaptation of personality after liberation from penitenciarnej establishments /A. V. Soroka // Problems of extreme and crisis psychology. Collection of scientific labours. Producing 14. Part II – Kharkiv.: НУЦЗУ, 2013. – S. 330-337.
4. Soroka A. V. Features of indexes of base persuasions of homeless person are after a release from serving of punishment. /A. V. Soroka //Announcer Kharkiv national university imeni V.N.Karazina. Collection of scientific labours. – № 1095. – Series: “Psychology”. Producing 53. – 2014. – S. 233-237.

Надійшла до редакції 19.09.2015